

ASPECTE ALE SECTARISMULUI RUS ÎN SECOLUL AL XIX-lea

Octavian MOȘIN*Catedra Filosofie și Antropologie*

Church and sects has always been a painful chapter in the contemporary period of the Russian Orthodoxy, which for centuries has been banned in Russia. From the nineteenth century it received regulation and support from the state. Thus, the missionary work of the Russian Orthodox Church began, which arose not only the missionary's, but studies and martyrs for truth.

New religious trends emerged, which weakened and destroyed the Church. The lay interests of the state and the coldness of some social groups toward church were felt as well.

Esența sectelor va fi mai lesne de înțeles dacă se urmărește procesul formării lor, având în vedere dezvoltarea lor internă, precum și influențele externe, în special activitatea sectelor protestante.

Sectarismul rus de la sfârșitul sec.XVIII avea o legătură strânsă cu păturile sociale care împărtășeau viziuni radicale și utopice. Guvernul nu avea destule informații și o imagine clară asupra învățaturii sociale a sectanților și totuși, pe timpul lui Nikolai I, au apărut mai multe suspiciuni asupra atitudinii ostile a sectanților față de stat și, din teamă de revolte, s-a aplicat o politică represivă față de secte.

Odată cu recunoașterea existenței sectelor, Biserica Ortodoxă Rusă a avut de suferit, deoarece nu erau pregătiți suficienți misionari pentru combaterea lor. Încetineala și lipsa de inițiativă a Sfântului Sinod au condus la întârzierea unor reacții adecvate din partea Bisericii. Ele erau întreprinse, de regulă, din inițiativa statului, ceea ce transforma Biserica într-un organ executiv al administrației de stat. În anii '60 ai sec.XIX, societatea a criticat aspru misiunea creștinilor printre sectanți și s-a ajuns chiar până la negarea dreptului Bisericii la misionarism. În același timp însă, măsurile guvernamentale împotriva sectelor au fost sporadice și nu au fost prezentate în Codurile de legi, spre deosebire de acțiunile împotriva schismaticilor.

Secta hlăștilor a apărut odată cu schisma, sau poate mai devreme, pe la mijlocul sec.XVII. În anii '70 ai sec.XIX, etnograful E.V. Barsov a emis o ipoteză conform căreia învățătura hlăștilor, în special cea despre călătoria sufletelor, a păstrat unele idei ale concepțiilor păgâne. A.N. Veselovski, dimpotrivă, a văzut în dualismul hlăștilor și în ascetismul lor pronunțat influența bogomililor [1], iar Biserica împărtășea această concepție. N.I. Ivanovski scria: „*Firul istoric al originii hlăștilor a fost pierdut. După caracterul lor, evident că această concepție religioasă s-a format sub influența ideilor păgâne ale Răsăritului – India, Persia și ereziile din vechime ale Bisericii Creștine: ale gnosticilor sirieni, iar mai târziu ale bogomililor. Pe ce căi aceste idei au fost aduse în Rusia, pe unde s-au ascuns până au ieșit brusc la iveală, nu se cunoaște*” [2]. K.K. Grass, în lucrarea sa fundamentală despre sectele rusești, încearcă să formeze o imagine mai diferențiată. El menționează despre „caracterul gnostic” al hlăștilor, care de fapt este „ultima ramură extatică-ascetică a gnosticismului vechi creștin”. Grass neagă posibilitatea înruderii hlăștilor cu bogomili: „*Nici să nu ne gândim la bogomili... mai degrabă, poate la messalieni, sau euhiți... Ipoteza noastră se reduce la faptul că această sectă a apărut în Rusia odată cu creștinismul, sau puțin mai târziu. Din cauza numărului mic de comunități și măsurilor disciplinare stricte și consecvente, a reușit să se ascundă de Biserică și guvern atât de bine, încât despre ea nu există vreo scriere nici în actele oficiale, nici în literatura laică. Numai atunci când a început disputa bisericească internă despre cărțile de rit vechi și noi, hlăștii s-au încumetat... să iasă din conspirație... în mod deschis cu propaganda lor*” [3]. Putem accepta legătura sectei hlăștilor cu schisma, cu toate că problema originii acestei secte nu este soluționată până în prezent.

Spre deosebire de schismatici, hlăștii se ascundeau și doar în aparență declarau apartenența lor la Biserica oficială. Tradiția spune că secta a fost întemeiată de un țăran din gubernia Vladimir, Danila Filipov, în anul 1645. El s-a numit „Domnul Savaof” și a alcătuit 12 porunci, care au fost păstrate cu grijă de adepți și transmise din generație în generație. Prima poruncă spunea: „*Eu sunt dumnezeul prezis de prooroci, am pogorât pe pământ pentru a salva omenirea, nu căutați alt Dumnezeu*”. O astfel de autodivinizare este caracteristică tuturor sectelor „evangelice”. Porunca a 12-a spune „*Credeți în Duhul Sfânt*”. În baza ei, mai târziu, s-a întemeiat învățătura hlăștilor despre „purcederea Duhului Sfânt” la chemarea lor. Prescripțiile stricte din celelalte porunci au dus mai târziu la o moralitate exagerată, nefirească: reținerea de la alcool și relații sexuale („*holtei, nu vă căsătoriți, cei căsătoriți să trăiți cu soțiile ca și cu surorile voastre*”),

interzicerea certurilor, blestemelor, furturilor și a distracțiilor publice. Poruncile trebuiau să rămână ascunse. Tradiția spune despre înălțarea la cer a întemeietorului sectei la 1 ianuarie 1700, fapt ce a permis sectei să accepte reforma calendaristică a lui Petru I. Legenda relatează și despre fiul spiritual al lui Filipov, țăranul I.T. Suslov, care se considera Hristos. Unii contemporani scriu despre moartea martirică a lui Suslov, care ar fi fost torturat și răstignit de autorități; alții – despre moartea lui firească în 1716 [4].

La începutul domniei lui Aleksandru I, secta hlăștilor a cunoscut o dezvoltare rapidă. Misticismul a fost favorabil pentru apariția învățăturilor false. Cercurile camerierului E.Elenski și E.E. Tatarinova, cu proiectul „cancelariei divine”, nu erau departe de concepțiile hlăștilor. O influență evidentă a hlăștilor a fost sesizată la adunările de pe moșia polcovnicului Dubovițki (gubernia Oriol), în 1850-1852, la care au participat curtenii cu țăranii lor iobagi. Ancheta asupra acestui caz s-a finalizat cu exilul participanților în diferite mănăstiri. Adunări similare se desfășurau la Petersburg în casa înaltului demnitar de stat Hanâkov, la care participau aristocrați, generali și ofițeri ai gardei imperiale. Hlăștii au devenit foarte populari printre păturile de jos ale societății ruse. În gubernia Tambov, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, predicatori cunoscuți ai hlăștilor au fost Avakum Kopâlov și fiul său spiritual Porfiri Katasonov, în regiunea Novgorod – V.Radeev. Exilul lui Katasonov în Caucaz i-a permis să predice învățătura hlăștilor și în această regiune, până la moartea sa în 1870. Spre sfârșitul sec. XIX, secta se răspândise în regiunile Don, Kuban, Stavropol și Ekaterinoslav [5].

Învățătura primară a hlăștilor a fost modificată considerabil de **novohlăști**, sectă înființată de E.Kojin în regiunea Kuban. După concepția acestuia, Dumnezeu este o putere impersonală, care s-a manifestat aveau doar în facerea lumii, iar întruparea lui Hristos nu mai are loc. Secta lui Kojin a aprofundat învățătura despre întruparea sufletelor, care îndemna fiecare credincios să-și pregătească „locașul” liniștit pentru următoarea întrupare, prin convertirea „necredincioșilor” la secta lor. Eshatologia era inutilă: Kojin învăța despre schimbarea materiei dintr-o formă în alta [6].

La sfârșitul sec.XIX, un oarecare Lubkov a înființat **secta lubkovților**, numită și „noul Israel”. După 1905, ei s-au adunat într-un congres general rus și au reușit să editeze o descriere scurtă a învățăturii lor. Atunci când secta hlăștilor a fost interzisă, lubkovții au obținut legalizarea lor, ca ramură a „creștinismului spiritual cu o nuanță jidovească pronunțată” [7].

Asemănătoare cu a hlăștilor era și **secta ioaniților**, formată din admiratorii protoiereului Ioan Serghiev din Kronstadt, aflat în comuniune cu Biserica. Sectanții îl considerau pe Ioan de Kronstadt – întruchiparea lui Hristos, iar întruchiparea lui antihrist era considerat contele L.N. Tolstoi. Ioaniții propovăduiau distrugerea trupului, abținerea de la consumul de carne, negau căsătoria; serviciile divine la ei erau săvârșite de „apostoli”. Misionarii ortodocși erau convingși că secta practica ritualurile extatice în spiritul hlăștilor [8].

De la hlăști au provenit **serafimovții**, sectă înființată în anii '70 ai sec.XIX de ieromonahul Serafim din mănăstirea Nikandru, gubernia Pskov. El predica sfârșitul apropiat al lumii, ascetismul și rugăciunea, se auto-declara întruchiparea prorocului Ilie. Sectanții se adunau noaptea, se rugau și se împărtășeau, dar frecventau și serviciile divine ale Bisericii. După exilarea lui Serafim în mănăstirea Soloneț, secta a degenerat rapid sub conducerea fostei călugărițe Elena Petrova – „Elenușka”, care se numea „mireasa lui Hristos” și cerea ca toți să i se închine [9].

Scopiții s-au constituit ca sectă la sfârșitul sec.XVIII, în Rusia și Letonia. Învățătura lor s-a răspândit pe o arie destul de largă în secolul următor, când secta a devenit foarte puternică, mai ales din punct de vedere financiar, fiind interzisă în perioada de început a bolșevismului. Studiarea învățăturii și obiceiurilor scopiților a fost posibilă abia în anii 70-80 ai sec. XIX, în baza materialelor anchetelor penale. Preotul A.Rojdestvenski considera demonstrată legătura dintre hlăști și scopiți. „Apariția și răspândirea scopiților a fost influențată de dezvoltarea sectei hlăștilor. Întemeietorul sectei scopiților se afla în mișcarea hlăștilor, primele predici despre scopiți el le-a ținut în comunitățile hlăștilor, printre care și-a câștigat și adepți. Până azi, scopiții își recrutează membrii dintre hlăști. Astăzi, ca și mai înainte, hlăștii participă la adunările scopiților. Cultul hlăștilor și al scopiților, în linii generale, este asemănător: se cântă, se spun prorocii, se fac sărituri. Deosebirea dintre aceștia consta că la sfârșitul serviciului religios hlăștii se dedau unui dezmăț general” [10]. Secta scopiților a apărut ca o reacție la această formă de extaz, căutând o nouă rezolvare a problemei sexualității, în timp ce majoritatea sectelor era preocupată de problema respectivă.

Secta și-a început activitatea cu propaganda căsătoriei drept una a „botezului prin foc” care deschidea calea spre mântuire. Guvernul s-a interesat de această sectă, când în gubernia Oriol s-au descoperit multe cazuri de castrare. În 1772, a avut loc un proces tulburător, în urma căruia 246 de adepți ai sectei au fost judecați pentru erezii. În cadrul anchetei a apărut și numele conducătorului scopiților – Kondratie Selivanov, declarat de Akulina Ivanovna, noua „maică a domnului”, drept „Hristos”, „fiul său, conceput de la duhul sfânt”. Selivanov,

care demasca desfrâul hlăștilor, a găsit susținere și înțelegere în gubernia Tula, unde cel mai entuziasmat adept al său a fost țaranul Aleksandru Șilov. În 1772, Șilov a fost arestat și exilat în Riga la muncă silnică (zidirea fortărețelor). El a convins câțiva soldați să se castreze, astfel a fost trimis în Dvinsk, apoi în Shlissenburg, unde a murit în 1800. În 1775, Selivanov a fost arestat și exilat în Nercinsk. Nu se știe din ce cauză, însă el a rămas în Irkutsk până în 1796, unde a predicat învățătura sa. Abia în 1797 el a venit la Sankt Petersburg [11]. Legenda despre viața lui Selivanov relatează întâlnirea lui cu împăratul Pavel I, căruia i-a prezis o domnie scurtă. Pavel a ordonat ca Selivanov să fie internat în secția de boli mintale a spitalului Obuhov, de unde a fost externat peste 3 luni. Apoi a locuit în libertate la Sankt Petersburg, propovăduind învățătura scopiților. Aspirațiile mistice ale lui Aleksandru I și ale curții imperiale au favorizat predica lui Selivanov. Există chiar mărturii despre vizita țarului la Selivanov, în 1805, înaintea luptei de la Austerlitz. Selivanov a rămas liber, până s-a observat că unii soldați ai gărzii imperiale erau adepții învățăturii scopiților. După ce s-a răspândit zvonul că contesa ar fi intrat în secta respectivă ca așa-numita „maica domnului”, în 1820, Selivanov a fost închis într-o mănăstire, unde a rămas până la moartea sa, în 1832 [12].

Secta scopiților și-a continuat existența și în timpul țarului Nikolai I. Când erau descoperiți, membrii sectei erau exilați în mănăstirea Solovețk. După 1864 au fost intentate multe procese penale împotriva scopiților (1872, 1876), mai amplu fiind cel din 1886, când în fața judecății au fost chemați 136 de adepți din regiunea Tavria. Toate procesele s-au încheiat cu exilarea acuzaților la muncă silnică. Abia la începutul secolului XX, când s-au răspândit alte secte spiritualiste, secta scopiților practic a dispărut [13].

Sectele spiritualiste din Rusia parțial se aflau sub influența protestantismului, de unde și-au însușit particularitățile raționaliste, mistice și critice liberale. Apariția lor a fost rezultatul firesc al apropierii Rusiei de Apus și a contactelor cu gândirea europeană. Sectele spiritualiste negau autoritatea Bisericii Ortodoxe și cultul ei, căutând adevărul în tratarea individuală a *Sfintei Scripturi* în sens raționalist sau spiritualist. Unele secte au fost niște diviziuni ale sectelor protestante propriu-zise. Învățătura lor deseori coincidea cu aspirațiile social-critice și social-etice care erau prezente în toate păturile sociale ale Rusiei. Formarea sectelor nu a fost doar rezultatul atitudinii critice față de Biserică, dar și consecința căutării adevărului social, excepție fiind doar hlăștii [14].

Prima sectă spiritualistă a fost cea a **duhoborilor** [15], care a apărut în a doua jumătate a sec.XVIII, în regiunea Ekaterinoslav. Secta a fost numită astfel de către episcopul de Ekaterinoslav Ambrosi Serebrianikov (1786-1792), care a perceput învățătura lor ca o luptă împotriva Sfântului Duh. În popor erau numiți iconoclaști, deoarece ei nu cinsteau icoanele. Întemeietorul sectei este considerat Siluan Kolesnikov din satul Nikolskoe (gubernia Ekaterinoslav), un cunoscător al *Bibliei* și, probabil, al literaturii mistice. În 1791, guvernatorul a primit „Mărturisirea de credință a duhoborilor”, care conținea și o motivație interesantă despre apariția sectei: „*Noi ne-am născut, și asupra noastră s-au săvârșit riturile creștine fără acordul nostru, după cum se săvârșesc și asupra copiilor noștri. Noi am crescut, ne-am maturizat, unii din noi au îmbătrânit, toată viața am umblat la biserică, și ca rezultat ce avem? La drept vorbind, noi ne plictisim când stăteam în biserică, fără să înțelegem cât de puțin textul greoi al cârșilor, care se zice prea tare și prea repede. În felul acesta, milioane de suflete se întorc de la Dumnezeu. De la statul în biserică, sufletul nostru nu ajungea nicidecum la cunoașterea de sine, a lui Dumnezeu și a voii Sale sfinte. Astfel trăiam în orbire, din care nu am ieșit nici până acum; fără pocăință, ca și mulți dintre copiii acestei lumi, suntem în mreaja răului*” [16]. Învățătura lui Siluan Kolesnikov (numit în „Mărturisire” Stepan) e destul de inconsecventă și neclară. Din „Catehism” și „Cartea de viață a duhoborilor” putem desprinde următoarele teze ale acestei învățături: „*Este un singur Dumnezeu, făcătorul lumii, mântuitorul oamenilor, care pedepsește pe păcătoși și ferește pe cei drepecți. În lume El se manifestă ca lumină, Fiul Său ca viață și energie, Duhul ca pace. În om, Treimea se manifestă altfel: Tatăl ca memorie, Fiul ca rațiune, Duhul ca voință. În Vechiul Testament Fiul este înțelepciunea Domnului din persoanele prorocilor, de exemplu, a lui Avraam. Sufletul a existat înainte de facerea lumii, atunci suferind prima cădere în păcat, când a apărut în chip de om. Căderea lui Adam a fost a doua, și de atunci căderea continuă, dacă omul, în lume, nu-l caută pe Dumnezeu; mântuirea vine prin cunoașterea lui Dumnezeu și viața curată. Există doar învierea sufletului, nu și a trupului, prin care păcătoșii își pierd viața veșnică. Biserica, cultul, tainele și ierarhia sunt inutile, adevărata biserică este constituită din aleși, fără deosebire de confesiune. Cele mai importante pentru oameni sunt: pocăința, îndreptarea lăuntrică, dragostea față de aproape, postul și perfecțiunea morală. Kolesnikov învață că Domnul nostru este Tatăl întruchipat în Fiu, din dragostea Sa pentru oameni, cere și dorește ca și noi să ne dezicem de șarpele care a ispitit-o pe Eva, de reaua voință a trupului nostru, astfel să-I oferim cale liberă către sufletul nostru, pentru ca El să transforme trupul și sufletul nostru în chipul asemănător cu ființa sa*” [17].

La începutul sec.XIX, duhoborii puteau fi întâlniți în regiunile Ekaterinoslav, Tambov, Saratov, Harkov, Astrahan, Penza, Voronej, Don, Riga și Siberia de Apus. Aleksandru I a atenuat persecuția lor și în 1804 a poruncit ca duhoborii să fie concentrați în grupuri în gubernia Tavria [18]. La porunca lui Nikolai I, în 1836-1839 s-a efectuat cercetarea sectei și în 1842 ea a fost calificată drept una dăunătoare [19]. În 1841 a început strămutarea duhoborilor în Caucazul de Nord, unde s-au evidențiat în funcție de învățători ai sectei Petru și Lukeria Kalmâkov, iar mai târziu – Petru Verighin. Verighin a încercat să implementeze o reformă a sectei sub influența ideilor lui L.N. Tolstoi. Din Siberia, unde era exilat, el a trimis în 1896 planul reformei și a propus ca secta să fie numită „comunitatea creștină a frăției medievale”: „*Noi îi considerăm pe toți oamenii frații noștri*”. Din cauza persecuțiilor, duhoborii au început să emigreze în Canada, unde plecase și Verighin. Dar și acolo nu și-au găsit liniște din cauza conflictelor permanente cu autoritățile, care considerau învățătura lui Tolstoi irațională și dăunătoare. După manifestul din 1905 asupra libertății conștiinței, condițiile de trai ale duhoborilor s-au îmbunătățit, dar secta a început să se desființeze rapid din cauza scepticismului și dezamăgirilor. Printre sectanți s-au găsit persoane, care după spusele lui Bonci-Bruevici: „*trecând prin toate încercările vieții duhoborilor, cunoscând îndeaproape istoria, obiceiurile, morala și învățătura lor, au supus unei critici aspre toată teoria duhoborilor. Au ajuns la concluzia că trebuie să rupă legătura cu sectarismul în general și, eliberându-se de tâlcuirea falsă a ideologiei creștine, au trăit viața obișnuită a țăranilor fermieri, mai mult sau mai puțin cărturari și atinși de scepticism*” [20].

Secta molocanilor s-a separat de duhobori sub influența generelui lui Pobirihin – Simeon Uklein, care l-a învinuit pe socrul său de diminuarea influenței *Bibliei* ca izvor de credință și a plecat în regiunea Tambov, unde și a propovădui învățătura. Secta s-a răspândit în regiunile Voronej, Saratov, Ekaterinoslav, Arhanghelsk, Don și Caucazul de Nord. În timpul lui Pavel I, molocanii erau persecutați, dar pe timpul lui Aleksandru I persecuțiile au slăbit și către anii '30 ai sec.XIX, numărul molocanilor a crescut. În 1839, episcopul Arseni Moskvîn a înaintat Sfântului Sinod raportul „Despre molocani și alte secte din gubernia Tambov”. În 1842, secta a fost calificată drept una dăunătoare, însă ca și în alte cazuri, persecuțiile din partea statului au dus la răspândirea sectei [21].

Baza învățământului molocanilor era *Biblia* explicată personal. Conform concepției molocanilor, Biserica întemeiată de Hristos a existat doar până în perioada Sinoadelor Ecumenice, care au falsificat învățătura biblică. Molocanii doreau restabilirea adevăratei Biserici, bazată doar pe *Sfânta Scriptură*. Molocanii aveau învățătura proprie despre taine, cu rituri deosebite, care aveau caracter simbolic. Tainele erau oficiate de învățători-presbiteri, adunările erau organizate festiv în încăperi fără podeabe și fără geamuri, rugăciunile erau cântate după modelul timpurilor apostolice. Secta s-a divizat în mai multe direcții, iar fiecare se deosebea după învățatură și rituri. După intrarea lui Simion Dalmatov în sectă (care până atunci a condus o sectă cu caracter iudaic), Uklein a introdus restricțiile lui Moise asupra unor produse (carnea de porc și parțial peștele), fără a înștiința toate comunitățile molocane. Disputele dintre comunități au dus la separarea unora dintre ele, care țineau legea lui Moise și sărbătoreau sâmbăta, astfel formându-se grupările subotnicilor și duminicanilor. Pe lângă această divizare, în interiorul sectei molocanilor au apărut grupări mistice de tipul hlăștilor [22].

Un loc aparte printre molocani a avut **secta comunilor** sau a „credinței comune”, înființată de țăranul Mihail Popov, din gubernia Samara, în anii 20 ai sec. XIX. În 1833, el a alcătuit „Statutul de credință” și „Mărturisirea de credință comună”. Secta era condusă de un Colegiu sub conducerea unui judecător, de care ascultau toți membrii sectei [23]. După Popov, explicarea *Bibliei* era prerogativa învățătorilor și a judecătorului. În sectă averea era comună. După moartea lui Popov în exilul siberian (1877), doctrina lui a fost continuată de Denis Șcipilov. În anii 90 ai sec. XIX, molocanii au ajuns sub influența ideilor lui L.N. Tolstoi. Conducătorul molocanilor din această perioadă, P.V. Verighin, care se trăgea din rândul duhoborilor, scria: „*Acum poporul nu mai așteaptă iluminarea, dar eliberarea personalității de sub orice tutelă umană*” [24]. Prin „tutela umană” Verighin înțelegea puterea de stat cu obligațiile pe care le impuneau asupra cetățenilor, mai întâi de toate datoria militară. Secta învăța că împăratul, nefiind molocan, nu are dreptul să ceară ascultare și supunere. Va veni timpul când Dumnezeu le va da molocanilor țarul lor propriu. Cel drept nu are nevoie de lege, pentru creștini puterile laice sunt de prisos, deoarece creștinii trăiesc după legile lui Hristos.

Latura mistică a sectei molocanilor a fost constituită pe timpul țarului Aleksandru I, când în comunitatea molocană a guberniei Saratov a apărut un soldat fugăr, Sidor Andreev, care se considera proroc. El propaga ideea că Dumnezeu le va trimite în curând molocanilor un mântuitor, care îi va aduna în rai, pe muntele Ararat. Începutul împărăției de o mie de ani a fost prorocit de Nikita Ivanov și ucenicul său Terenti Belovzorov în 1836. În 1836, Lukian Petrov s-a declarat „Hristos” și a introdus ritul săriturilor, formând astfel o nouă direcție sectară – cea a „săriturilor”. La începutul sec. XX secta molocanilor a fost legalizată [25].

Căutarea înverșunată a adevărului a dat naștere și **sectei iehoviștilor**. Învățătura lor era numită „știință sionistă”, iar membrii se numeau „frăția dreptilor”, deoarece ei considerau că după a doua venire a lui Hristos locul lor va fi „de-a dreapta Lui”. Întemeietorul sectei a fost ofițerul artilerist N.S. Ilin. El a absolvit colegiul iezuit din Poloțk, dar până în 1845 a fost membru al Bisericii Ortodoxe, având anumite înclinații spre misticism. A alcătuit lucrarea „Ramura sionistă”, în care a supus unei critici brutale Biserica și guvernul. În 1856, Ilin a fost exilat în Solovețk, iar în 1873 – în mănăstirea Spaso-Efimiev. A murit în 1879, în Palanga (Kurlandia), fiind, până la sfârșitul vieții, sub supravegherea poliției.

La început secta s-a răspândit în Ural, unde, în anii 1890, s-a divizat în păciuitori și răzbunători. Cei din urmă doreau nimicirea creștinilor, ca fapte ale diavolului, dorind astfel să se apropie de împărăția lui Iehova. Mai târziu secta a apărut în regiunile Vladimir și Poltava, în Caucaz și Kurlandia. Ilin și-a întemeiat învățătura pe răstălmăcirea dogmei despre Sfânta Treime. Conform învățăturii lui, Tatăl este Dumnezeu iudaic, Fiul este Dumnezeu Iehova, care conduce sistemul nostru solar, având un loc deosebit în cosmos, iar Dumnezeu-Duhul nu este persoană, ci starea oamenilor din „frăția dreptilor”. Sufletul omului trăiește în sângele lui. Omul împarte soarta sistemului solar, care periodic se destramă și se reface. 6 000 de ani durează opoziția lui Iehova față de satana: Iehova ca Dumnezeu nemuritorilor și satana – dumnezeul celor muritori. După această perioadă, Iehova îl va birui pe satana, îl va lega în lanțuri și îl va arunca în beznă. Se va stabili pacea, oamenii vor obține libertatea și bunăstarea pentru 1 000 de ani în republica „mondială” Ierusalim. Apoi satana împreună cu sataniștii, adică creștinii, vor fi nimicți și se va crea o nouă împărăție în care Iehova cu toți nemuritorii, adică „frații drepti” vor trăi în fericire 280 000 de ani. O mare parte a acestei învățături este constituită din critica față de *Biblie*, în viziunea cărora, aceasta propune un amestec deosebit „*de minciună satanică și adevăr*”. Biserica Ortodoxă este numită „*babiloneana cea desfrânată*”. Ilin neagă, în principiu, slujbele divine, dar a introdus rugăciunile comune, care pot fi spuse oriunde și oricând. Cultul iehoviștilor era format din rugăciunile publice în zilele de sâmbătă, din rugăciunile de dimineață și seară și din mărturisirea de păcate [26].

Misionarii, care au activat printre iehoviști, s-au confruntat cu mari dificultăți, după cum observăm din procesele verbale ale Congresului misionarilor din 1910: „*În pofida ridiculității învățăturii, secta iehoviștilor se deosebește prin stabilitate esențială și putere vitală în comparație cu alte denominațiuni. Renunțarea de la această sectă este foarte rară. Pe lângă disciplina strictă, membrii sectei sunt atrași în rătăcirile lor de particularitățile iehovismului. Membrii sectei se deosebesc prin modul de viață treaz și reținut. În afară de aceasta, în nicio altă comunitate ajutorul reciproc nu este atât de dezvoltat ca la iehoviști. În comunitatea lor nu este o raritate împărțirea averii cu cei săraci, nemaivorbind de ajutorul pentru casa de rugăciuni*” [27].

În a doua jumătate a sec.XIX, sectarismul rus tot mai mult se supune influenței protestante. Printre sectele de acest tip era **ștundismul sau ștundo-baptismul**. Congresul misionar din 1910 a constatat că „ștundo-baptismul s-a răspândit rapid în toate colțurile Rusiei, de la țărmurile sudice ale Crimeii și Caucazului până în locurile depărtate ale Siberiei” și a menționat despre agresivitatea deosebită în activitatea sectei. În nici o altă sectă, misiunea bisericească nu a suferit un astfel de eșec ca în ștundism: misiunea a fost nepregătită, neorganizată și nu a putut riposta în fața ștundismului. „*Cercetătorii ștundismului discută problema sectei, căutând în ea ba urmele propagandei protestante, ba o consideră o creație pur rusească. În esență au dreptate adepții ambelor idei: în ștunda noastră s-au oglindit și influențele evangheliismului protestant și cele ale căutării neliniștite, extatice a rușilor; dar însuși faptul apariției formelor primare ale ștundeii printre coloniștii germani din sudul Rusiei ne indică destul de clar la izvorul ștundeii*” [28]. La început, ștundismul a fost ostil Bisericii, însă niciodată ostilitatea nu a avut forme atât de brutale, ca în alte secte. După transformarea ștundismului în ștundo-baptism, disensiunile cu Biserica au dispărut; nici nu era nevoie ca sectanții să iasă din Biserică; ei nu se considerau sectanți. De cele mai multe ori, oamenii veneau la adunările ștundiștilor, deoarece acolo *Evanghelia* era citită și comentată în limba rusă. Fără îndoială, secta s-a răspândit și din cauza că Biserica nu a editat *Biblia* în limba rusă [29]. I.Ivanovski considera că anume neajunsurile vieții bisericești și sociale, lipsa predicii nemijlocite și a cuvântului lui Dumnezeu în comunitățile sătești au condus la creșterea popularității acestei secte [30]. Ortodocșii găseau în adunările ștundiștilor ceea ce lipsea la oficierea divine ale preotului.

Ștundismul a apărut în Germania, unde F.J. Spener (1635-1705), apoi N.L. Zinzendorf (1700-1760) au înființat o „Asociație religioasă” numită Stunde (oră). Rostul acestei asociații consta în ideea de a citi și explica *Biblia* timp de o oră, după oficierea ceremoniei religioase. Ștundismul rus își are originea în pietismul german și a apărut în regiunea Herson. Întemeietorii lui sunt considerați țăranii Mihail Ratușnâi și Ivan Reaboșapea, care fiind în slujbă la coloniștii germani, participau la adunările ștundiștilor. Un rol important în convertirea lor l-a avut păstorul reformat Bohnekaemper, care mai târziu nega acest fapt. Țăranii Gherasim Balaban și Iakob Kovel au adus ștundismul în gubernia Kiev unde mișcarea s-a răspândit rapid. Fără a se depărta de

Biserică, ștundiștii se numeau „creștinii spirituali” sau „frații ruși”, vorbeau despre „credința evanghelică” și continuau să primească Tainele Bisericii. În anii 70-80 ai sec. XIX, ștundismul a pătruns în regiunile Oriol, Tambov, Penza, Samara, Saratov, Nijni Novgorod, Smolensk și Moscova [31].

Învățătura ștundistă, expusă în mărturisirea lor despre credință, a fost tradusă din limba germană de către Kozeakov. În această învățătură se relatează despre păcatul originar, eliberare și îndreptățire, despre predestinare și euharistie în spirit calvinist. Ștundiștii se considerau „comunitate a sfinților”. Mărturisirea în fața preotului și pocăința în sens bisericesc, erau respinse: se pocăiau doar în fața lui Dumnezeu; rugăciunea permanentă era considerată necesară; iar ierarhia – inutilă. Totuși ei aveau presbiteri, adică conducători ai comunităților și învățători, sau predicatori, care la început erau la fel presbiteri. În procesul dezvoltării sectei s-a format un grup al predicatorilor, care nu aparțineau unei comunități anume: ei mergeau dintr-o comunitate în alta, explicau *Biblia* ca singurul izvor al adevărului divin; în activitatea lor erau ajutați de diaconi. Adunările nu aveau un regulament bine stabilit: ritul ștundiștilor consta în citirea *Sfintei Scripturi*, ținerea unei predici, cântarea imnurilor și o rugăciune improvizată la dorința predicatorului sau a altui membru al adunării. Mai târziu, după trecerea la ștundo-baptism, predicatorii au practicat și cântarea de psalmi, ținând cont de dragostea rușilor față de cântare. Ștundismul recunoștea doar botezul maturilor, care era săvârșit la intrarea persoanei în sectă. Această practică se explica prin faptul că cel botezat trebuia să înțeleagă esența botezului. „Frângerea pâinii” se săvârșea o dată pe lună, cu pâine crescută și vin roșu, nu exista sfințirea darurilor. La început ștundiștii nu negau riturile ortodoxe, cum ar fi înmormântarea, cununia, care se săvârșeau în mod diferit în diverse comunități. Mai târziu, în ștundism, negarea acestor ritualuri a devenit esențială. Ștundiștii erau destul de loiali față de stat [32].

Baptismul rus, care la început s-a străduit să unească sectele „evangelice” sub conducerea sa, a încercat să adapteze ștundismul conform psihologiei rușilor. Din 1874, baptismul, ca și confesiune străină, a obținut libertate de cult și curând au apărut predicatori baptiști, pregătiți la Hamburg. Adaptarea baptismului la condițiile din Rusia era înlesnită de capacitatea lui de a se prezenta ca biserică ce a revenit la simplitatea timpurilor apostolice. Catehismele baptiste concretizau învățătura despre Treime, îngeri și sfinți, și hirotonia preoților. Au fost introduse riturile botezului, cununiei și înmormântării; erau sfințite case de rugăciuni, decorate cu imagini. În 1884, a fost fondată Liga baptiștilor ruși și a preluat conducerea sectei, până atunci fiind condusă de germani. Baptismul s-a dezvoltat activ și în sec.XX, rămânând astfel o sectă strict centralizată [33].

Influențele protestante au dus la formarea sectei pașkoviților în Sankt Petersburg. Întemeietorul sectei a fost nobilul englez, lordul Grenville Radstock, care a vizitat capitala imperiului în primăvara anului 1874. El a găsit ascultători devotați printre aristocrații ruși. Radstock propovăduia dragostea lui Hristos, care anula toate tainele, slujbele, ierarhia și administrația bisericească. Radstock spunea că e suficient să te umpli de această dragoste și să-ți organizezi viața după *Sfânta Scriptură* [34].

Sub influența acestei predici, un aristocrat rus inițial indiferent față de religie, V.A. Pașkov (1831-1902), a devenit adept și predicator înflăcărat al învățăturii lui Radstock. Adunările din casa lui Pașkov erau frecvente, iar predicile lui despre inutilitatea Bisericii, întâietatea *Bibliei* și necesitatea dragostei active față de aproape, au cucerit mulți admiratori. În 1875, el a fondat revista „Muncitorul rus” și a construit o cantină ieftină pentru muncitori și studenți, unde erau îndemnați la hrană spirituală. Pașkov a investit bani mulți în Societatea citirii moral-spirituale, organizată în 1876, apoi în editarea *Evangheliilor* în broșuri aparte și a cărților sectare, răspândite în toată Rusia prin reprezentanții săi. D.A. Tolstoi, ober-procurorul Sfântului Sinod, și A.E. Timășev, ministrul afacerilor interne și ginerele lui Pașkov, care la început au fost îngăduitori față de această sectă. Dar, când Sfântul Sinod a considerat-o periculoasă, adunările ei au fost interzise. Rectorul Academiei Teologice din Sankt Petersburg, protoiereul I.Ianășev, s-a pronunțat deschis împotriva activității lui Pașkov. În 1880, Pașkov a fost nevoit să părăsească Petersburgul. El s-a stabilit la moșia sa Prekșino din regiunea Moscovei, continuând propaganda învățăturii sale. Adepții din nobilime ai lui Pașkov i-au urmat exemplul și au transformat moșiile lor în centre sectare, fapt ce a cauzat răspândirea pașkovismului în regiunile Moscova, Tambov, Nijgorod, Tula, Voronej și altele. În curând, Pașkov a stabilit contactul cu ștundiștii, molocanii și alte secte „evangelice”, înființând Congresul sectelor „evangelice” din Petersburg. Congresul a fost desfășurat la ordinul lui P.Pobedonostev în 1884, iar membrii lui exilați din capitală sub supravegherea poliției. Pașkov a plecat la Londra, iar o parte din adepții săi, care se numeau „creștini de credință evanghelică”, au rămas fideli învățăturii despre mântuire prin credință și au format în Sankt Petersburg Comunitatea creștinilor evanghelici, deosebit de numeroasă după 1905. Alți adepți ai lui Pașkov au intrat în Liga evanghelică, ajungând sub influență baptistă [35].

Dintre sectele mici ale sec. XIX amintim: secta adventiștilor, învățătura cărora a fost adusă în anii 20 ai sec. XIX de către Iohanes Kerk din Hamburg și transmisă coloniștilor nemți din Crimeea; secta malevanilor,

înființată de Kondratie Malevannâi (1844-1945), care se numea „Hristos” și a găsit adepți printre ștundiști; secta enohovților, apărută în 1896, în gubernia Astrahan, învățătura lor fiind un amestec de concepții ale adepților sectei religioase de rit vechi despre antihrist, a hlăștilor despre întruchiparea lui Hristos, Enoh și Ilie, și concepția despre țarul Nikolai al II-lea, ca antihrist, ce a conferit sectei o nuanță politică [36].

O mișcare importantă a fost **secta tolstoistilor**, întemeiată de contele L.N. Tolstoi (1828-1910). Ea se deosebea de sectarismul tipic prin caracterul etic al învățăturii, nu cel religios. Secta a fost predominant social-politică, dar învățătura se caracteriza printr-o ostilitate severă față de Biserică. Învățătura radical-religioasă, răspândită de L.Tolstoi la sfârșitul anilor '70 ai sec.XIX, s-a dezvoltat pe baza criticii culturii și a esențelor ei social-morale [37].

La 4 martie 1855, Tolstoi scria în notițele sale: „*Discuția de ieri despre divinitate și credință m-a îndreptat spre o idee măreață, pentru realizarea căreia mă simt în stare să-mi dedic toată viața. Ideea aceasta înseamnă înființarea unei noi religii, corespunzătoare dezvoltării omenirii, religiei lui Hristos, dar eliberată de credință și mistică, religiei practice, care nu promite fericirea viitoare, dar dăruie fericirea pe pământ. Realizarea acestei idei eu cred că este posibilă doar prin munca câtorva generații. O generație va transmite ideea următoarei generații și cândva fanatismul sau rațiunea vor aduce la realizarea ei. A acționa conștient pentru unirea oamenilor cu religia este baza ideii, care, sper că mă va pasiona*” [38]. Ideea l-a impresionat pe L.Tolstoi în ultimii 50 de ani de viață, el scriind în „Învățătura creștină”: „*Mă mobilizează în ceea ce fac nu interesul mercantil, nu dorința de slavă, nu scopuri lumești, doar teama de a nu realiza ceea ce așteaptă Cel Care m-a trimis pe mine în această lume și la Care în fiecare clipă așteaptă întoarcerea mea... Deci, eu m-am convins că în credințele existente nu voi găsi rezolvarea problemei mele și alinarea suferințelor. Disperarea mea era atât de mare, încât eram aproape de sinucidere. Atunci a venit însă și salvarea mea. Am păstrat vag în memorie încă din copilărie că în Evanghelie pot găsi răspunsul la întrebarea mea. În învățătura Evangheliei, în pofida tuturor schimonosirilor ei de Biserica Creștină, eu intuiam adevărul. Și ca o ultimă încercare, eu am dat la o parte toate explicațiile învățăturii evanghelice, am început să citesc Evanghelia și a-i pătrunde sensul. Și cu cât mai mult pătrundeam în gândul acestei cărți, cu atât mai mult mi se deschidea ceva nou, deloc asemănător cu ceea ce învață Bisericele Creștine, dar care răspundea la întrebarea vieții mele*” [39].

În viziunea lui Tolstoi, Hristos este un mare învățător, la fel ca Socrate, Budda ș.a. Tolstoi era un raționalist radical, care tindea să elibereze creștinismul de tot ce „este excepțional, imposibil, necesar și chiar contradictoriu”, după cum scria în articolul „Cum să citim Evanghelia și care este sensul ei?” (1896). Conform „Învățăturii creștine” religia este necesară omului pentru a înțelege că fericirea vieții, spre care el tinde ca ființă rațională, constă în urmarea rațiunii și dragostei. Păcatele personale și cele sociale moștenite, tradițiile și obiceiurile împiedică această fericire a vieții în dragoste. Șase păcate stau în calea dragostei pentru aproape: pasiunile, lenea, dorința de putere, lăcomia, desfrâul și beția. Ispitirea păcatului se face prin „minciuna credinței” în creștinism, care constă din: „1) răstălmăcirea adevărului evanghelic; 2) credința în minuni; 3) stabilirea intermediarului între om și Dumnezeu; 4) acțiunea asupra sentimentelor exterioare ale omului și 5) insuflarea credinței false copiilor... Minciuna credinței – este baza tuturor păcatelor și nenorocirilor oamenilor”. Numai după eliberarea de minciuna credinței este posibilă eliberarea de ispita păcatului [40]. Zeci de ani Tolstoi a luptat contra Bisericii până când, în 1901, Sfântul Sinod l-a excomunicat.

Radicalismul ideilor lui Tolstoi a influențat unele secte, cum ar fi cea a molocanilor, duhoborilor și ștundo-bapțiștilor. Mișcarea tolstoistilor și-a găsit adepții mai mult printre studenți, care erau atrași mai mult de critica socială a lui Tolstoi. Însă această critică nu a fost răspândită [41].

În cele din urmă, putem constata că în sec. XIX, în Imperiul Rus pe lângă sectele existente mai apar și unele noi. Din punctul de vedere al originii, acestea fie că aveau rădăcini în Rusia, fie că erau preluate din Occident, de cele mai multe ori fiind niște influențe ale protestantismului. Numărul mare al sectelor, precum și convertirea noilor membri ai societății ruse se datora, în primul rând, raporturilor stabilite între autoritatea de stat și Biserica Ortodoxă rusă, care, pe de o parte, nu a întreprins măsurile administrative necesare pentru combaterea sectarismului, iar pe de altă parte, nu permitea instituției ecleziastice să acționeze în combaterea sectarismului. Aceasta a și generat atitudinea pasivă a clerului în problema luptei cu ideile sectare și a permis, în cele din urmă, o evoluție pozitivă a sectelor.

Referințe:

1. Клебанов А.И. История религиозного сектанства в России (60 годы XIX в.-1917). - Москва: Наука, с.64.
2. Ibidem, p.18.
3. Смолич И.К. История Русской Церкви (1700-1917). Том 8, ч.2. - Москва: Изд. Спасо-Преображенского Валаамского монастыря, 1996, с.168 (trad.n.).

4. Dezvoltarea cultului hlăștilor cu toate elementele extatice și „tainele euharistiei și botezului” s-a finalizat către anii ‘30 ai sec. XVIII; nici mai târziu învățătura lor nu a suferit mari schimbări, când secta era condusă de noi „hristoși” și „maici ale Domnului”. Din acele timpuri exercițiile extatice se terminau cu dezmațuri sexuale. A rămas caracteristică participarea hlăștilor la toate aspectele vieții bisericești oficiale în scopuri conspirative. Anchetele penale au arătat că deseori conducătorii sectelor erau călugări sau călugărițe, iar cultul se desfășura în mănăstiri. În lupta cu secta hlăștilor au fost aplicate cele mai aspre pedepse: depunerea călugărilor, decapitarea lor publică ș.a., dar răspândirea sectei nu a putut fi oprită. În sfârșit, au fost exhumate și arse trupurile lui Suslov și ale altor conducători, pentru a opri pelerinajul către mormintele lor, dar secta continua să existe. În a doua jumătate a sec. XVIII, secta a intrat într-o perioadă de declin din cauza schimbării învățăturii, ce a atras după sine micșorarea numărului adepților și separarea scoptilor de hlăști.
5. Cf. Клебанов А.И. *Op.cit.*, p.35-85.
6. Скворцов В. Миссионерский посох, Православное миссионерство, церковно гражданские узаконения и распоряжения. - СПб.: Колокол, 1912, с.205-225.
7. *Ibidem*, p.215.
8. *Ibidem*, p.226-235.
9. Рождественский А. Хлыстовщина и скопечество в России. - Москва, 1911. Том 1, Сергиев Посад, 1915, с.11.
10. *Ibidem*, p.12-15.
11. *Ibidem*, p.182-217.
12. Тинина З.П. Самодержавие и Православная церковь в первой четверти XIX века. - Волгоград, 1999, с.178.
13. Варадинов М. История Министерства Внутренних Дел: Восьмая дополнительная книга, СПб.: Тип. М-ва вн. дел, 1863, с.343.
14. Соловев В. Собрание сочинении. - СПб.: Типография М.М. Стасюлевича, 1911, том 3, с.214.
15. Cf. Клебанов А.И. *Op. cit.*
16. Смолич И. *Op. cit.*, p.176.
17. Клебанов А.И. *Op.cit.*, p. 92 (*trad.n.*). La sfârșitul sec. XVIII această învățătură era răspândită cu succes de Ilarion Pobirihin, negustor din Gorelovo (regiunea Tambov), care și-a ales 12 arhangheli – ajutoari, predica sa fiind îndreptată împotriva Bisericii Ortodoxe. Un raport anonim despre duhoborii molocani din 1805 conține amănunte despre critica sectanților la adresa Bisericii, Sfintelor Taine și ritului. După exilarea lui Pobirihin în Siberia, propovăduitor înflăcărat al doctrinei duhoborilor devine Savelii Kapustin.
18. Полное собрание законов Российской Империи, Печатано в типографии 2 отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии. Собрание 1. - СПб., 1826, том 28, №16118.
19. *Ibidem*. Собрание 2. – СПб., 1827-1876, том.17, №57329.
20. Бонч-Бруевич В.Д. Из мира сектантов. - Москва: Госиздат, 1922, с.57-76.
21. Клебанов А.И. *Op.cit.*, p.124.
22. *Ibidem*, p.125-135.
23. *Idem*. Народная социальная утопия в России. XIX в. - Москва: Наука, 1978, с.140-152.
24. Смолич И. *Op. cit.*, p.177 (*trad.n.*).
25. *Ibidem*.
26. Скворцов В. *Op. cit.*, p.346.
27. *Ibidem*, p.352 (*trad.n.*).
28. Андерсон В. Старообрядчество и сектанство. - СПб.: Изд. В.И. Губинского, 1908, с.420.
29. Скворцов В. Современное русское сектанство. - Москва: тип. лит. И.Ефимова 1905, с.20-37.
30. Ивановский В. Учебник государственного права. 4-е изд. - Казань: Типо-лит. В.З. Еремеева, 1913, с.212.
31. Талберг Н. История русской церкви (Talberg N., Istoria bisericii ruse) pe http://www.krotov.info/libr_min/19_t/alb/erg_21.html.
32. Андерсон В. Старообрядчество и сектанство, с.427-436.
33. Калнев М.А. Русские сектанты их учение, культ и способы пропаганды. - Одесса, 1911, с.108-109.
34. Смолич И. *Op. cit.*, p.181.
35. Калнев М.А. *Op. cit.*, p.96-104.
36. Cf. Клебанов А.И. *Op.cit.*, p.286-299.
37. Mai multe despre atitudinea lui L.Tolstoi: Зеньковский В.В. История русской философии. Изд.3, том 1. - Ленинград: Издательство Эхо, 1991, с.373-385.
38. Шкловский В. Лев Толстой. - Москва: Мол. гвардия, 1963, с.507.
39. Толстой Л.Н. Исповедь // Собрание сочинений в двадцати двух томах (Гл. редактор М.Б. Храпченко). - Москва: Наука, 1983, том 16, с.158.
40. Христианский катехизис // Полное собрание сочинений. Том 17. - Москва: Художественная литература, 1936, с.366.
41. Бирюков П. Биография Л.Н. Толстого. - Москва: Алгоритм, 2000.